

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

N. CLAUSEN-BAGGE

CLAUSEN=SLÆGTENS
HISTORIE

FRA 1500 OMTRENT TIL AARET 1800

NOGLE BIDRAG

ANDELBOGTRYKKERIET I ODENSE

1939

CLAUSEN=SLÆGTENS HISTORIE

N. CLAUSEN-BAGGE

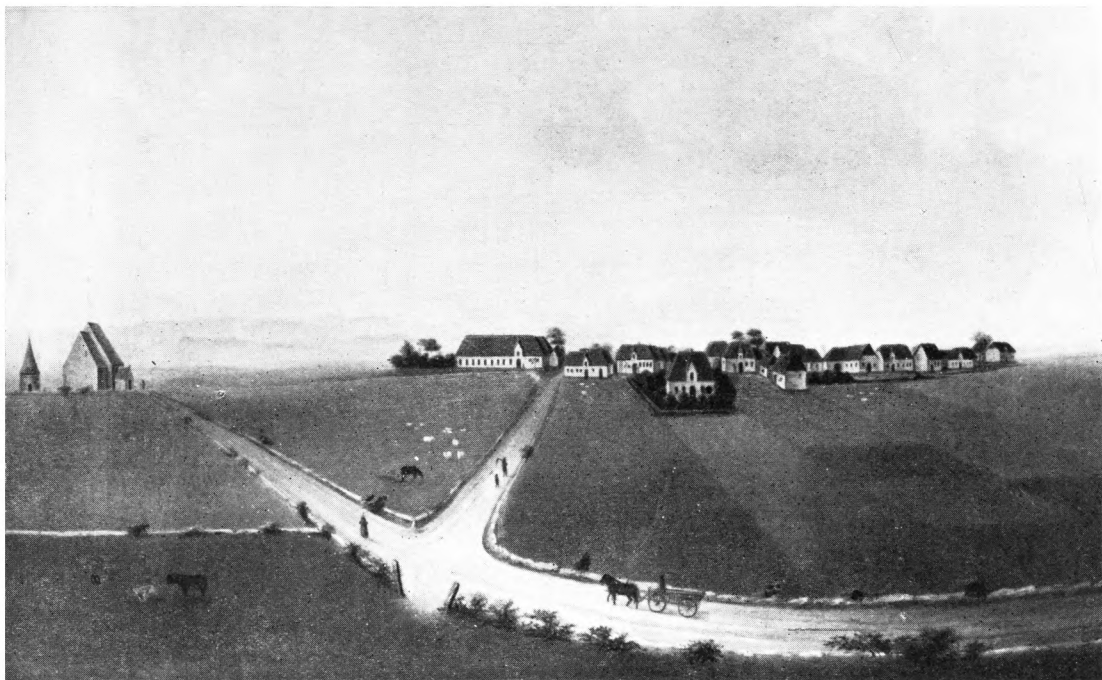
CLAUSEN=SLÆGTENS HISTORIE

FRA 1500 OMTRENT TIL AARET 1800

NOGLE BIDRAG

I KOMMISSION:
ANDELSBOGTRYKKERIET I ODENSE
1939

*Med Tak til Søholt-Legatets Bestyrelse og
til Hr. Universitetsboghandler Gad for Støtte
til Arbejdet*

Karlum Kirke, Præstegaard og By o. 1741 eller 1743.

TRYKTE KILDER:

- H. N. Clausen Gad: Stamtavle over Familien Clausen . . . 2. forbedr.
 . . . Udg. Kb. 1896.
- Kr. Glud Konradsen: Stamtavle over Familien Glud gennem 400
 Aar. Randers 1933.
- Forfatterlexikon (H. Ehrencron-Müller). II. Køb. 1925. — Kaldt
 E.-M.
- J. C. Bloch og L. P. Næraae: Den Fyenske Geistligheds Historie . . .
 2. H. Odense 1788. — Kaldt B. og N.
- S. V. Wiberg: . . . Præstehistorie . . I—III. 1867—1871. — Kaldt W.
 Kancelliets Brevbøger . . . ved C. F. Bricka 1551—1555. 1885—1886.
 — Kanc.
- Kronens Skøder . . . I . . . ved L. Laursen. 1892. — Kr.
- Jakob Madsens Visitatsbog ved A. Crone. 1853. — Vis.
- Samlinger til Fyens Historie og Topographie . . . III. 1865. — Saml.
- Pontoppidans (tyske) Kirkehist. III. 1747. — Pont.
- Epitaphium . . . Christierno Laurentij . . . A Paulo Enualdio Cym-
 bro. 1584.
- Fra Fyens Fortid . . . III. 1921. — Fra F.
- J. C. A. Carlsen-Skiødt: Det aandelige Liv paa Vestfyn . . . 1930.
 — C.-S.
- Odense Bys Historie. Udg. af H. St. Holbech. 1926. — Od.
- J. P. Trap: Kongeriget Danmark. 4. omarb. Udg. . . IV. 1923. — Trap.
- Københavns Privilegier . . . 1911. — Køb. Pr.
- O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse. V. 1889. — O. N.
- Kjøbenhavns Borgere 1659. Ved E. Marquard. 1920. — Køb. Borg.
- H. N. Clausen: . . . Mit Levned og min Tids Historie. 1877. —
 H. N. C.
- Personalhistor. Tidsskrift. — Pers. Tidsskr.
- P. Rhode: Samlinger til Haderslev-Amts Beskrivelse . . . 1775. —
 Rhode.
- Kr. Carøe: Den danske Lægestand . . . 1906. Do. V. 1922. — Carøe.
- F. L. Hansen: . . . Stenderup . . . (Hjemstavnsbog.) 1935. — Hjemst.
- Th. Hauch Fausbøll: Slægthaandbogen. 1900.
- O. Fr. Arends: Gejstligheden i Slesv. og Holsten . . . I. 1932. — Ar.
 . . . Fundationer og Gavebreve (de Hofman). X. 1765. — Fund.
- Th. Hauch-Fausbøll: Slesv. Kirkebogsudrag. 1908. — H.-Fausb.

- Nye Saml. af . . . Jubel-Lærere (Giessing). 2. D., 2. Bd. 1783. — Giess.
- Præstehistor. Samlinger . . . (Aa. Dahl). 1934. — Pr. Saml.
- J. Brodersen: Fra gamle Dage . . . 1912. — J. Brod.
- H. N. A. Jensen: . . . kirch. Statistik . . . Schleswig. Flensb. 1840—1841. — H. N. A. J.
- Quellen und Forschungen z. Gesch. Schlesw.-Holst. Leipzig 1921. — Q.
- H. N. Clausen: Henrik Georg Clausens Eftermæle. 1840. — H. G. C. Memoir, og Breve . . . XXXIX. (Slægten Swane.) 1923. — Sw. . . . Godsejer Jørg. Jørgensens Efterslægt (Forny. af L. Suhrs Stam-tavle). 1935.
- L. Jørgensen: Mine Erindringer. 1891.
- P. Rhode og Friis: . . . Laalands og Falsters Historie. 1859. — L.-F.
- Fabricius: Danmarks Kirkehistorie II. 1936. — Fabr.

Desuden utrykte Kilder, som vil blive nævnt i det følgende.

Stamtavlen over Familien Clausen (H. N. Cl. Gads) begynder med Præsten Henrik Clausen (c. 1672—1727); der tilføjes nogle Oplysninger om hans Fader. Nu kan dens Historie følges helt tilbage til Reformationstiden, og der er paa fædrene Side til og med min Generation i alt 10 Slægtled. Den mest kendte Slægtlinie er: ¹⁾ Enevold (antagelig den første lutherske Sognepræst i Sevel). — ²⁾ Povel Enevoldsen (c. 1556—1643, Sognepræst i Gamtofte). — ³⁾ Iver Povelsen Gamtofte (1591—, Forpagter af Bispeboegaard [Brahesborg]). — ⁴⁾ Claus Iversen (1624—1688, Raadmand i København). — ⁵⁾ Henrik Clausen (c. 1672—1727, Sognepræst i Stenderup ved Kolding). — ⁶⁾ Claus Henrik Clausen (1712—1774, Sognepræst i Karlum, senere i Vilstrup). — ⁷⁾ Henrik Georg Clausen (1759—1840, Stiftsprovst i København). — ⁸⁾ Henrik Nikolai Clausen (1793—1877, Professor theol. i København). — ⁹⁾ Johannes Clausen (1830—1905, Biskop i Aarhus). — ¹⁰⁾ Henrik Nicolai Clausen (1858—1901, Sognepræst i Søllerød). Altsaa 8 af dem Teologer.

I min, ældre, Slægtlinie er de 6 første Led de samme; derefter: ⁷⁾ Poul Christian Clausen (1753—1790, Sognepræst i Glud). — ⁸⁾ Nicolaj Clausen (1788—1860, Sognepræst i Tirsted; føjede Navnet Bagge til). — ⁹⁾ Christian D. Fr. Clausen-Bagge (1829—1915, Forpagter af Sæbyholm, Lolland). — ¹⁰⁾ Nicolai Clausen-Bagge (1868—, nu Pastor emer., Odense). Altsaa 7 af dem Teologer.

I det følgende skal meddeles, hvad der vides om de ældste Slægtled, omtrent til Aaret 1800. Vi vil kun gaa faa Skridt ud over denne Grænse, da der findes Levnedskildringer af Familiens mest kendte Skikkelser i det 19. Aarhundrede.

ENEVOLD

Om Stamfaderen Enevold vides, at »han regnes for den første lutherske Sognepræst her i Sognet, idet han i »series pastorum« er opført som Nr. 1«. Nævnte »series« fortæller, at han »var Præst i Sevel 1557«; mere staar der ikke. (Meddelt mig af den nuværende Sognepræst dør, hans 18. Eftermand.)

Jfr. Wibergs Præstehistorie: »1. (1557). Enevold.«

Men hvad betyder Aarstallet? Derom kan der kun gisnes. Noget forklares maaske af: »Tilladelse (af 12. Jan. 1554) for Iver Juel til at nedbryde Trandum Kirke og bruge den til Søuldt Kirkes Bygning og til at slaa begge Sogne sammen til eet, mod altid at holde Søuldt Kirke vedlige og udlægge en god Præstegaard dertil. Han skal sætte en lærd Mand til Sognepræst, som dog først skal examineres af Superintendenten.« (NB.: Jeg moderniserer gerne Retskrivningen, undtagen i enkelte Ord og Navne.)

Et Gavebrev (9. Maj 1555, fra Kongen til Sognepræsten i Sevel paa den Præstegaard, som Iver Juel skal udlægge) er godt et Aar yngre, og endnu synes man at være omtrent lige vidt. Med andre Ord: Det har taget Tid at faa alt i Orden; muligvis er dette først sket i 1557, og maaske stammer den mærkelige Tidsangivelse derfra. (For øvrigt viser et Kongebrev af 17. Marts 1570, at ikke alt er klaret m. H. t. Trandum [og Sevel] Præstegaard.)

At den Præst, der beskikkes, skal eksamineres af Biskoppen, beviser ikke, at Enevold først dengang blev Præst dør, men kan være en almindelig Bestemmelse, gældende »altid« ligesom den lige nævnte Vedligeholdelsespligt. Det vilde ogsaa være mærkeligt, om den første lutherske Præst skulde være glemt.

Der har vel i det hele været mindre god Orden i Sognets kirkelige Forhold straks efter Reformationen. Før Sevel Præstegaard i 1555 blev udlagt, har Enevold maaske — da det vides, at man gerne vilde have ham nær — boet hos Hr. Iver Juel paa Stubbergaard (tidligere et ade-

ligt Jomfrukloster, hvor der i 1538 endnu var 11 Jomfruer tilbage).

Det er gaaet langt hurtigere med Nedbrydning og Kirkebyggeri end med Præstegaardsordning. Ifølge Iver Juels Dagbog fik han allerede 1553 kongelig Tilladelse m. H. t. Kirkerne samt Patronatsret. Og: »Anno 1554 da lod jeg nedbryde Trandum Kirke og lod bygge Sevel Kirke igen fra begge Døre og Vester paa mod Taarnet, og lod jeg den tække med Bly alt sammen, trindt omkring, som tilforn var tækt med Straa, og stod det mig i mere end 700 Dalere foruden den Hjælp, som jeg fik af Trandum Kirke med Sten og Bly.« (Trandum Kirke er atter opført 1891.)

Iver Juel, der flere Gange husede Kongen, naar han var paa Rejse, døde 1556 og blev begravet i Sevel Kirke.

Om ham vides altsaa noget, om Enevold meget lidt. Han maa jo have været »lærd«. 1584 nævnes en anden Sognepræst dør.

(Den 4. lutherske Sognepræst i Hemmet-Vium, Gregers Enevoldsen, er »maaske af Sevel« [Wiberg].) (Jens Enevoldsen nævnes i det næste Afsnit.)

W. III S. 37. I 596. — Kanc. 284. — Kr. I 49. — Kanc. 1566—70 S. 562 f. — Meddelelser fra Rigsarkivet og fra Sognepræsten i Sevel.

POVEL ENEVOLDSEN

Om Sønnen Povel Enevoldsen kan jeg oplyse saa meget, at vi lærer nogle Sider af hans Personlighed at kende.

Han blev født i 1557 (1556 mener Sognepræsten i Gamtofte) i Sevel, »født udj Jylland i Siul Sogen«, som en fynsk Biskop udtrykker det, blev Student fra Odense Skole, blev Lærer ved den, derefter residerende Kapellan ved Albani (Graabrødre) Kirke og 1585 eller 1586 Sognepræst i Gamtofte paa Fyn. Han opnaaede at blive »Jubellærer« og døde først i 1643.

Begyndelsen i Gamtofte har maaske ikke været helt let. Han blev kaldet af en Herre, som havde Patronatsret, og den unge Præst var »en flink og duelig Mand« (H. Fr.

Rørdam). Men Udnævnelsen var nok ikke alle tilpas. Det lykkedes ham dog vist snart, ved sit Valg af Hustru, at vinde Stemningen for sig.

Han giftede sig nemlig i 1585 med sin Formands Datter Anna Andersdatter Maas (f. c. 1561, † 9. Sept. 1620). Hendes Fader, Anders Jepsen Maas (1536—1585), var den anden lutherske Sognepræst (1577 Provst) i Gamtofte, og dennes Fader, Jep(pe) eller Jacob Maas (1500—1558), var den første, beskikket 1537. (Jep[pe] og Jacob gaar ofte i eet.) Clausen-Slægten kan altsaa føres tilbage netop til Aaret 1500, og den nedstammer fra to af de første lutherske Præstehjem i Danmark: i Sevel og i Gamtofte.

Povel Enevoldsen blev begravet i Gamtofte Kirke, »hvor hans Gravmæle med Formands findes«, hedder det. Det findes imidlertid ikke mere dør, oplyser den nuværende Sognepræst. Men dets Ord er bevaret, og de er værd at kende. Jeg har oversat dem fra Latin, med Bevarelse af Versemaalet og uden betydende Ændringer. En rytmisk Oversættelse kan jo bedst gengive Stemningen. Den lyder saaledes:

»Her udi Kirken har vi, baade Jakob, Anders og Povel,
 Givet Kristne vor Arv, himmelske Lærdommes Bud.
 Her i den gravede Grotte vi alle nu under Jorden,
 Jakob og Anders og Povl, gemmer vor jordiske Dragt.
 Een var vor Tro, som og for Læren een var vor Regel;
 Grav er nu een til Rum for vore Legemer tre.
 Levende kaldes vi frem tilsammen af lukkede Urner
 Brat ved Engle-Basuns rungende Raab: Stander op!
 Da vil den himmelske Konge de sande Glæder os give,
 Naar vi med Fryderaab glad føres til Englenes Slot.
 Andre lad plage sig nu med Verdens Bekymringer bitre!
 Os er Døden en Søvn, liflig med Hvile bekvem!«

Denne Gravskrift er et Udtryk for noget af det bedste i Tidens kirkelige Tankegang og Stræben.

Povel Enevoldsen havde selv Kærlighed til Poesi og

nogen digterisk Evne. Der er bevaret en Del Vidnesbyrd derom. Ogsaa enkelte trykte.

Flere Steder omtales et Bryllupsdigt, som han har skrevet til Niels Jespersen, Biskop i Odense. Denne Biskop havde i 1573 udgivet en »Gradual«, et Pragtværk, der med Noder og Vekselsang skulde angive Gudstjenestens Forløb. Den blev autoriseret og fik meget stor Betydning for hele vor Kirke.

En saadan Mand maatte hyldes paa Latin. Der er bevaret et Brudstykke af dette Bryllupsdigt i Pontoppidans Kirkehistorie, som fortæller, at det er skrevet til Nicolaus Caspari (: Niels Jespersen) af Paulo Enevaldo Cimbro (: Jyde). Han citerer af Digtet, fordi det giver vigtige Oplysninger om Biskoppen, saa han ikke forveksles med en anden. Vi faar at vide, at han har undervist Børn og Ynglinge, vogtet Hjorden i Aalborg og i Malmø og har færdedes med store Folk i København, samt at Fyns Stift nu ser hen til ham som Fader.

Ifølge en anden Kilde digtedes det 1580, »maaske rettere 1582«.

Som et smukt lille Skrift findes trykt et Mindedigt af Povel Enevoldsen om Odense-Rektoren Christiernus Laurentius. Det kaldes »Epitaphium«, har en meget lang latinsk Titel, er forfattet af »Paulo Enualdio Cymbro« (Jyde), er trykt »Hafniæ« (i København) »Anno recuperatæ Salutis 1584« (i Aaret 1584 efter Frelsens Genhvervelse).

I dette latinske Digt skildres bl. a. Elevernes Sorg: Ængstelig flakker hele Hjorden nu om, da den er blevet berøvet »sin elskelige Fører«, der omfattede dem med en faderlig Kærlighed. Odense bør sørge med, ja »Fædre og Fædreland«.

Bedst lærer man ham at kende af en utrykt, ret tyk Bog, skrevet af ham selv og fyldt med et broget Indhold af Tanker, Ordsprog og Vers. Det opbevares i det kongelige Bibliotek (Thotts Saml. 1509), men er blevet udlaant til Landsarkivet i Odense, hvor jeg har tilbragt lang Tid med at gennemgaa det (og det trykte Minde-

dig); en Undersøgelse helt til Bunds vilde dog kræve yderligere mangfoldige Timer.

Paa Titelbladet staar: »Farrago et synopsis (Ϸ: Blanding [af mangt og meget] og Overblik) per Paulum Enualdium ... Anno 1607.« I øvrigt en lang latinsk Titel. »Synopsis« sigter vel især til en talsymbolsk Stofordning. Samlingen er ikke fuldført i 1607.

Heldigvis er ikke alt skrevet paa Latin, men meget paa Dansk, og der er en Mængde Fyndord og Ordsprog, glemte og endnu brugte.

Nogle Eksempler: »Raad imod Lykkens Ustadighed. Vær ikke stalt, naar Lykken er blid, — Og ej mistrøstigt udi Modgangs Tid ...« »Man skal bruge Lykken og Lejligheden.« »For Kage skal man sig umage ... Jorden er altid frossen for utrevne Svin.« »Hunger er den bedste Urt paa Maden.« »Det er tyndt Blod, der ej er tykkere end Vand.«

»Man er ikke ret Ven, uden man er Vens Ven.« »Det er ondt at falde for ræd Mands Hand.« »Det, der fjæles i Snø, det vaagner i Tø.« »Æren er det fejreste Træ i Skoven.« »Det er ondt at æde Kirsebær med høje Herrer.« »Hvorfor gaar du ikke ret fram? sagde Krabben til sin Datter.«

Nogle Lande skildres i følgende Rim: »Udi Ungarn er Guld, — Udi Engelland er Uld, — Udi Sverrig er Had, — Udi Danmark er Mad, — Udi Norrige gør de Kagen flad.«

H. Fr. Rørdam skriver om Bogen, som i øvrigt »indeholder alle Slags rimelige og urimelige Ting«: »Størst Opmærksomhed fortjener en ikke ringe Mængde danske Ordsprog ...« Mig interesserer de digteriske Forsøg, af hvilke der er en Del bag i Bogen, dog mest. Skønt de ikke just er betydelige, viser de dog nogen Evne og megen Sans.

Blandt disse er en »Hymnus« (der tilføjes »Phil. Mel.« [Philip Melanchton?]), »udsat paa Dansk af P. E.«, paa et ejendommeligt, vistnok sapphisk, Versemaal. Jeg læste denne Hymne baade med Smil og med en vis Glæde. Den begynder:

»Tak og Lov ske dig, Herre Gud og Skaber,
 Du, som din Søn Christo til evig Tjen'ste
 Gjorde med din Hand alle Engle Skare,
 Stærke Drabanter.

Hvilke med din herlige Glans oplyste
 Skinner og med frydelig Øjne ser dig,
 Og din' ubegribelig Ord og Visdom
 Stedse maa høre.

Saadan en hellig glædelig Forsamling,
 Englenes, dem lader du ikke være
 Ørkesløs' Aander eller og forgæves
 Svæve udi Luften.

Men du skikker dem til at tjene Christo,
 Stedse og varlig dine Børn beskanse,
 Som i din Samfund prise dig, og nemme
 Din Lov og Lærdom.«

O. s. v. Yderligere 8 Strofer.

Endvidere findes i Samlingen: »Psalmus 27 ... Udsat paa danske Rim under Velb. Jørgen Brockenhuses Navn, af P. E. . . sjunges under de Noder, paa Konning Frederiks den Andens Vise: Mit Haab og min Trøst . . .«

»Under« en andens »Navn«! Hvilket Tidsbillede — var min første Tanke — af Forholdet mellem en Adelsmand og en Præst! Men denne »Forklaring« er en Misforstaaelse. Den rette Forklaring giver H. Fr. Rørdam saaledes: Versenes Begyndelsesbogstaver danner Adelsmandens Navn; han var »forlenet med Assens Provsti, og Hr. Poul Enevoldsen var hans Fuldmægtig«. Dette kan minde os om at være varsomme med at drage Slutninger. Om Præsten har fordansket Salmen paa Opfordring eller af egen Drift, for at glæde den adelige Ven, er ikke godt at vide. Den sidste Formodning er rimeligst (i alt Fald m. H. t. Navnet).

Til de samme Noder findes en Morgensang, »digtet af P. E.«. Endvidere en dansk »cantillum puerorum« (5 fireliniede Strofer), hvori der bedes for »vor Konning og al Øvrighed«, for Fader, Moder o. s. v.; et latinsk Epitaphiums-Digt (10 toliniede Strofer) m. m.

Til de interessanteste hører: »En gammel papistiske Sang om Jomfrue Mariæ Siu Glæde (syv Glæder). Christelig corrigeret til Guds Ære, ved P : E.« Der er føjet Noder til.

Det var en Tankegang, som Povel Enevoldsen delte med flere: at man ikke uden videre burde kassere alle gamle katolske Sange, men »korrigere« dem ved Udrensning og Omformning og saaledes bevare deres kristelige, folkelige og poetiske Værdier.

Sangen er ikke mægtig. Men langtfra uden Skønhed. Den første Strofe lyder:

»Den hellige Jomfru Maria ren,
Ved hvilken Christ ligner Kirken sin
I denne Verden elende,
Siu Gange besynderlig blev hun glad,
De samme siu Glæde den christne Stad
Forlyster til Verdens Ende.«

Saa synges der om Bebudelsen, Besøget hos Elisabeth, Julenat, de vises Besøg, Tempelgangen (Mødet med Simeon), Oplevelsen, da Jesus var 12 Aar gammel, og endelig Bortgangen, da Christ »bad hende hjem til sig fare«. Der sluttes med denne Bøn til ham:

»Bed for os, naar vi skulle her af gaa,
Vi maatte den Helligaands Naade faa
Og siden hos dig blive.«

De aandelige Forhold i Sognet var formodentlig ikke saa ringe. Et Sagn fra Middelalderen fortalte endnu i 1743 om en ugudelig Mand, som drev Spot med de hellige Ting og til Straf sank ned i Jorden, ligesom hans

Hus; der blev paa Stedet et bundløst Morads, som kaldtes »Paddis-Øye«. Man maa i alt Fald have frygtet Ugudelighed. — Før Indre Missions Arbejde dør var der Liv, i alt Fald i en enkelt Gaard. En Sønesøns Sønesøns Sønesøns Datter var gift med Thomas Ludvig Rørdam, som c. 250 Aar efter hans Død var Sognepræst dør, grundtvigsk Vækkelsesprædikant, venlig sindet mod Indre Mission.

Adskilligt viser, at Hr. Povel ogsaa har haft Forstand paa Regnskaber og Jordegods. Han var jo »Fuldmægtig« for den med Assens Provsti forlenede Adelsmand. Han »hørte« (∴: reviderede) Kirkeregnskabet i Baag Herred og var saaledes Provstens »Foged og Fuldmægtig«, i alt Fald »en Tid«. Formodentlig havde Formændene en lignende Gerning (H. Fr. Rørdam).

Der blev (12. Maj 1642) givet kongelig Stadfæstelse paa et Mageskifte mellem Jørgen Brahe og Gamtofte Sognepræst. Og mellem Arkivalia i Landsarkivet i Odense har jeg set omtalt (3. Juli 1642) Skøde fra Povel Enevoldsen til Jørgen Brahe paa noget Jord i Barløse. I et andet Sogn! Han maa have haft Interesse for Jordegods. (Han kaldes her »forrige Sognepræst til Gamtofte«. Alt taler dog vel ellers for, at han blev i Embedet til sin Død 1643, ogsaa en Meddelelse fra Sognepræsten i Gamtofte.)

Lyst til at eje Jord har ogsaa andre haft, og formodentlig har de kirkelige Autoriteter mange Steder i Overgangstiden efter Reformationen maattet værne om deres Ret. I Arkivsager i Odense har jeg set omtalt en Skrivelse (af 25. Okt. 1538) om Jord, som nogle Bønder har tilegnet sig, men som hører til Gamtofte Kirke og har gjort det »af Arilds Tid«. Ligeledes en Skrivelse (af 24. Febr. 1593) om noget Jord, som »skal kendes til Gamtofte Kirke og Præst«.

1589 14. Oktober kom Biskop Jakob Madsen paa Visitsats i Gamtofte og laa der om Natten. Af hans Optegnelser fremgaar, at Præsten talte ud fra Ef. 5, 15: »Se til, hvorledes I vandrer!« (Mærkeligt nok henviser Biskoppen til Kap. 6, en Fejlhuskning.) Talen faldt i 3 Dele:

1) Tilskyndelse, hvorledes man bør vandre i dette Liv; 2) Tilskyndelse til at sky Drukkenskab; 3) hvorledes Gud bør æres. Biskoppen skriver snart paa Dansk, snart paa Latin. Om Povel Enevoldsens Fremtræden hedder det: »Et smuk sagt Tenor; bene docet (): han [be]lærer godt).« Om den tredelte Tale: »Primam saltem explicuit.« Det er blevet gengivet: »Det første udviklede han nogenlunde godt.« Jeg foretrækker: »Han udviklede i det mindste (i alt Fald) den første Del.«

Han døde 14. Sept. 1643, 87 Aar gammel (B. og N.). I sit Ægteskab med Anna fik han 11 Børn. Af disse blev Jens Sognepræst i Dreslette og Vilhelm i Sønder Broby. En tredje Søn hed Enevold. Om Sønnen Iver i det følgende. Povel Enevoldsen skal selv have haft en Broder, Hr. Jens Enevoldsen, i »Ulchebølle«.

B. og N. 707—709. — Ligel. I, 1. H. 224—225. — E.-M. — Vis. 343. — W. I 422. — Saml. 284. — B. og N. 224—225. 707—709. — Ligel. I 24. — Fabr. 234 f. — Pont. III. 123—124. — Saml. 303. — Fra F. — C.-S. 181. — Vis. (Idum) 318. — C.-S. — Kr. 529—530. — Saml. 284. 303. — Vis. 343. — B. og N. 224—225.

Den latinske Gravskrift: »Hac Jacobus & Andreas, hac Paulus in æde — Coelica Christicolis dogmata tradidimus. — Hoc Jacobus & Andreas, hoc Paulus in entro — Suffosso nostras condimus exurias. — Una fides nobis erat, unaque norma docendi, — Nostra unus tumulus corpora trina tenet. — Nosque una ex clausis vivi revocabimur urnis — Surgite quando tuba clanxerit angelica — Cum Jubilo angelicam læti rapiemur in aulam — Rex coeli nobis gaudia vera dabit. — Nunc alii curis mundi crucientur acerbis — Nobis mors sopor est dulcis & apta qvies.«

IVER POVELSEN GAMTOFTE

Povel Enevoldsens Søn Iver Povelsen Gamtofte blev født 29. November 1591. Han gik i Assens latinske Skole 1599—1602. Det har formodentlig ikke smagt ham; i alt Fald kom han 1602 i Odenses danske Skole og blev der til 1604. I denne By har der fra gammel Tid været »en dansk Skole med en dansk Skolemester og een eller to Lærere«; disse lønnes af Byen og ved Skolepenge. Des-

uden fandtes der i Regelen een eller flere Privatskoler for smaa Børn, og der var en tysk Skolemester, som underviste i Tysk.

Derefter blev han »sendt til Hamborg for at gaa i Regneskole hos Johan Olufsen til St. Petri indtil 1606«. Faderen har vel ment, at ogsaa til den merkantile Vej var den bedst mulige Uddannelse ønskelig.

Dernæst blev han Kramboddreng og Svend hos Hans Skalle i Assens, til 1615. Fra 1616 til 7. Marts 1618 var han i Tjeneste hos Johan Schult i København. Saa drog han hjem, »hvor hans Fader tilforpagtede sig ham Bispeboegaard, som da laa i Sognet, men siden er afhændt og lagt til Brahesborg Hovedgaard«.

Traps »Danmark« oplyser om denne Gaard: »Brahesborg er sikkert den ældre Gaard Bisbo (1553: Byszpbo og Bospbo) . . . Den mageskiftedes for Skovgaarde til Hr. Jørgen Steensen Brahe til Hvedholm m. m., en af Tidens største Godsejere paa Øen, kaldt »den lille Konge i Fyn«. Det var ham, der opførte Brahesborg.« Efter hans Død ejede hans Enke, Anne Gyldenstjerne († 1677), Gaarden. Hovedbygningen ligger ved Skov og Sø og er omgivet af Grave. Ifølge Indskrift over Hoveddøren og Aarstal paa Muren er den opført 1638—1656 af Jørgen Brahe og Anne Gyldenstjerne. Stilen er enkelt, med 2 Stokværk. Der har oprindelig været 3 Taarne; de er senere blevet nedbrudt.

Iver Povelsen »giftede sig derpaa 1619 med Karen Lauritzdatter, en Datter af sal. Lauritz Clausen i Assens«. Der nævnes 3 Børn af dette Ægteskab: Cidsel (f. 1620), Lauritz (f. 1622) og Claus (f. 1624).

Alt om hans personlige Forhold er hentet fra Bloch og Næraaes Bog. Der er næppe andre Kilder. I alt Fald har jeg intet kunnet opspore ved Henvendelse til Rigsarkivet, til Brahesborg og ved Undersøgelse af nogle Brahesborg-Papirer i Arkivet her. Af Gamtofte Kirkebøger faas ingen Hjælp: den ældste af de bevarede begynder først 1705.

Naar der overhovedet er et litterært Minde om denne Herregaardsforpagter for 300 Aar og mere siden, er Grun-

den sikkert alene den, at han hørte til en Præsteslægt. Sønnen Claus nævnes med den Tilføjelse, at han »er Morfader til Jubellæreren Hr. Provst David Seidelin, Sognepræst til Gamtofte«. Om det virkelige Familieforhold Side 21.

B. og N. 707—709. — Od. 222. — Trap 561.

CLAUS IVERSEN

Iver Povelsens Søn Claus Iversen blev født 23. April 1624. Han valgte som Faderen Forretningsvejen og maa i en yngre Alder have nedsat sig i København, da han allerede i 1659—1660 hørte til de betydende Borgere. Han blev Klædekræmmer, efterhaanden rig, til sidst Raadmand.

Hans Virksomhed faldt i en stor Opgangstid for den københavnske Borgerstand. Den vilde ikke længere holdes nede, og allerede i 1650 begyndte den at røre paa sig. Der blev holdt Borgermøder og sendt Protester med mange Underskrifter til Kongen. Foreløbig kun med det Resultat, at 2 Borgmestre kaldtes til Kongen for paa alles Vegne at modtage en Irettesættelse. Man lod dog ikke Kravene falde.

Saa kom Karl Gustav dem paa en Maade til Hjælp. Skulde Hovedstaden forsvares, fik man Brug for Borgernes Velvilje. Men da Freden var sluttet i 1658, syntes Løfterne glemte.

Borgerne glemte dem dog ikke. Der blev atter holdt Møder, stillet vidtgaaende Frihedskrav og affattet et kommunalt Program. 9. Juni 1658 sendtes et Andragende til Kongen. Man forlangte Handels-Privilegier for Staden, og der skulde dannes et Byraad af 32 Mænd.

Ifølge en langt senere historisk Beretning deltog Claus Iversen 1658 i Adresserne om Privilegierne (9. Juni). (Fra Rigsarkivet er meddelt: vistnok en Forveksling med Claus Iversen Ravn, som var Raadmand 1660—1669. De for-

veksles flere Steder, ogsaa i den første Udg. af Clausen-Stamtavlen og af Professor H. N. Clausen.) I alt Fald har han sikkert levet med; det tyder hans senere Historie paa.

Man fik længe intet Svar paa Andragendet af 9. Juni; men da Karl Gustav var landet paa Sjælland 7. August, blev de høje Herrer atter velvillige, dog med Forbehold over for Kravet om de 32 Mænd. Borgerne blev ved med at minde ogsaa om dette Krav.

De viste sig jo i høj Grad værdige til Frigørelsen ved deres tapre Forsvar. Man har endnu et »Mandtalt over dem, der kan gaa til Volds 10. Januar 1659«, og blandt dem nævnes Claus Iversen (Amagertorv) sammen med Albrecht Kraus, vel hans Krambodsvend. Han maa altsaa have været med til at forsvare København, ligesom hans Sønesøns Sønesøn Hans Glud Clausen i 1807 (jfr. Lolland-Falsters hist. Aarbog 1932!); maaske har han ogsaa været med til at afslaa det berømte Hovedangreb.

20. Januar 1660 takseres han til en Indkvartering af syv. Han har altsaa været velstillet.

Efter Hovedstadens Redning fik Borgerne deres Vilje ved Privilegiernes Udstedelse 24. Marts 1659, og 14. April valgtes første Gang »de 32 Mænd«, en Institution, der bestod lige til 1840. Saa fik København en ny komunal Ordning og Borgerrepræsentanter.

I ældre Fortegnelser forveksles de to »Navnefættene« ikke. Her nævnes et Sted (blandt Raadmændene) »Claus Iversen Ravn 1660—69«. Og et andet Sted (blandt Raadmændene): »Claus Iversen 1688«. Der tilføjes: »Af de 32 Mænd«. Et tredje Sted nævnes han igen blandt »Stadens 32 Mænd 1659—1840«, saaledes: »Claus Iversen — 1688. Blev Raadmand.«

Sandsynligvis gik der nogle Aar, før han valgtes ind, da han nævnes som Nr. 63 i Rækken. Raadmand blev han ved et kongeligt Brev af 5. Juli 1688; han lod det »læse« 31. Juli. Men han døde ikke længe derefter, i 1688.

Han havde en hel Række Ejendomme i København. Ifølge Gad: nuværende Nr. 15 og 17 paa Amagertorv, 23

og 25 i Gothersgade, 39, 41 og 43 i Grønnegade. O. Nielsen tilføjer: Nr. 18 i Læderstræde og 21 i Gothersgade. Der er ogsaa skrevet til mig om et Hus i Admiralgade. Alt dette kan det vel nu være vanskeligt at faa Rede paa fuldt ud; sikkert er det, at han har haft en Del Ejendomme og selv har boet paa Amagertorv.

Helst vilde jeg have kunnet fortælle noget om hans aandelige Indstilling. Oplysning om de ydre Forhold har dog ogsaa nogen Værdi. Maaske kan en senere Slægtshistoriker derved hjælpes til at gøre vigtigere Opdagelser.

At han var en anset Borger og blev rig, ses af mangt og meget. Ogsaa af en Meddelelse fra Rigsarkivet: at han »optræder oftere i Overformynderiets Hovedbøger«, væsentlig vist som Formynder i rige Kræmmerslægter.

Han var 3 Gange gift. Med sin første Hustru fik han en Søn, Jens Clausen, der ved hans Død var Borger i København.

Ved sit 2. Ægteskab kom han ind i den ansete Fuiren-Slægt. Han blev nemlig gift med Mechtele Fuiren, Datter af Raadmand Villum Fuiren (†1664), hvis Farfader, Henrik Furien (f. 1544), var en fra Mecklenburg indvandret Købmand. Raadmandens Fader hed ogsaa Henrik Fuiren. O. Nielsen (og Gad) meddeler: »Fra hans Svigerfader Villum Fuiren var der et Tilgodehavende hos Hertugen af Mecklenborg fra 1627—32 paa 10.000 Rdl., der formodentlig aldrig er betalt.«

I sit 2. Ægteskab fik Claus Iversen 3 Sønner: Iver († 1696, 27 Aar gammel), Villum († 1695) og Henrik Clausen. Clausen blev nu staaende som Slægtnavn i over 250 Aar, ligesom Henrik stadig har været Fornavn. Slægtnavnet Clausen har naturligvis sin nærmeste Oprindelse i Claus Iversens Fornavn, formodentlig ogsaa en fjernere i Forpagteren Iver Povelsens Hustrus Slægt.

Desuden var der i 2. Ægteskab 2 Døtre, Drude og Karen.

Mechtele f. Fuiren døde 1677. Det er meddelt fra Rigsarkivet, at Skiftet sluttede 21. Februar 1678. Der tilfaldt hver Søn godt 1760 Rd., hvilken Sum Faderen forhøjede

til 1800 Rd., og hver Datter med Tillæg 1000 Dr. og desuden 50 Dl. hver til Udstyr. Det var »Penge« dengang.

Et 3., barnløst, Ægteskab indgik han med Sophie, Datter af Magister David Christensen (Sognepræst i Helsingør) og Enke efter Mag. Hans Hansen Seidelin (Sognepræst ved Holmens Kirke), med ham Stammer til Familien Brinck-Seidelin o. fl. Hun døde 11. April 1716, mange Aar efter Claus Iversen.

De blev, ligesom Fuiren-Slægten, begravet i St. Nicolai Kirke (han 28. August 1688). Mange andre af Slægten ligeledes. Efter Begravelsesprotokollen: i »den mellemste Kirkegang«. Han fæstede Gravstedet allerede 1662, og der begravedes »Mechtel Fyhren« og nogle af Børnene. — Flere af Slægten »Fyhren« i »den søndre Kirkegang«. (Meddelt fra Rigsarkivet: Skøde indført 15. Februar 1675 til Claus Iversen paa en Udvidelse af det Gravsted — Nr. 35 i Kirkens Midtergang —, som han købte 4. Februar 1662. Han maa da have værdsat en i fuld Forstand kirkelig Begravelse.)

Hans Bo viste, efter Fradrag af Gæld, et Overskud paa 12.754 Sletdaler (bortset fra Tilgodehavendet hos Hertugen). En dengang stor Sum.

Enken fik af Boet det halve og dertil 500 Rdl. (= 750 Sldlr.) i Fæstensgave (!). Døtrene gik ifølge kongelig Bevilling i lige Arv med Brødrene. — Ligeledes vides, at Krambodsvenden fik 50 Sldlr. aarlig i Løn, Kusken 18 Sldlr., Stuepigen og Kokkepigen 10 Sldlr.

Om Arven fortæller O. Nielsens Bog. Jeg har forøvrigt selv syslet en Del med Skiftedokumentet i Landsarkivet her. Det er meget omfangsrigt: i alt Fald langt over 100 Foliosider. Den sidste Erklæring er dateret 14. April 1690.

Til Manufakturhandelens Historie kan der vel hentes et og andet her, fra de lange Lister over Klædevarer, Knapper, Baand, Kniplinger o. s. v. Mig interesserer det mere, at der tales om Billeder, ogsaa om Claus Iversens »Contrafey« og hans 3. Hustrus, hvilke »Enchen« beholdt. Og om Kohold, om 2 Heste, en Arbejdsvogn, en Postvogn og en »Caret« (til 34 D.).

Et »allerkæreste« Afsnit handler om »Bøgger« (∴: Bøger). Listen er kort og lyder saaledes: Christian d. 4de Bibel — 12 Rd. (den maa have været smuk og var jo høj-officiel). »Brochmans postil — 4«. Og endelig »Al(?)skillige andre Bøgger — 6.« »Summa Bøgger — 22 R.« Vi vilde sikkert vurdere anderledes, og meget gerne vilde vi have hørt Besked om de adskillige andre Bøger.

Køb. Pr. Især 49. 50. 54. — O. N. 450. — H. N. C. 10. — Køb. Borg. 23. 93. — Pers. Tidsskr. 207—208. — Rigsark.

HENRIK CLAUSEN

Henrik Clausen blev født i København omtr. 1672. Hjemstavnsbogen kalder ham »Henriic« og hans Moder »Megthilde Fuiiren, en Dotter af Vinhandler Vilhelm Fuiiren«. Efter samme Kilde blev han Student fra Københavns Skole 1690 (Gad: 1696). I København blev han hos sin Stifmoder, indtil han 1704 blev adjungeret (∴: Kapellan) i Stenderup ved Kolding; fra 1707 til sin Død i 1727 var han Sognepræst dér.

I dette Tilfælde er der Grund til først at fortælle lidt om det Sogn, hvori Gerningen skulde øves. En gammel Beskrivelse siger, at »Egnen er ugemeen plaisant og frugtbar«. Sognet har gode Skove og strækker sig langs Kolding Fjord. Og et gammelt Mundheld hævder, at »den, der har drukket af Stenderup Bæk, vil ikke væk«, hvilket i alt Fald passer for Præsternes Vedkommende: indtil 1918 er de, saa vidt vides, alle døde i Embedet.

Dog har ikke alle Forhold været gode, heller ikke alle de økonomiske. Om de aandelige fortæller Rhode, at Henrik Clausens Eftermand, J. Fr. Boysen, pegede paa Guds Lam, men saa ej Frugt af sin Gerning. »Stenderup blev Stenderup,« tilføjes der. Nu er der meget Indre Missions-Liv.

Men i alt Fald var der før Henrik Clausens Komme forskrækkelige Forhold i Præstegaarden, hvad flere Kilder

viser. Formanden, Chresten Chrestensen Humbleth, var Sognepræst i Stenderup i mangfoldige Aar: 1656—1707. Han havde under Krigen i sine yngre Aar døjet meget: Polakkerne havde slæbt om med ham; Svenskerne havde slæbt ham til Fyn og truet med at sætte Ild paa Stenderup; »men Herren gjorde Bæltet saa uroligt, at de ikke kunde komme over, og deres Vrede kølnedes imidlertid paa noget andet«. Nabopræster døde, og han betjente tit 4 Sogne eller flere. »Polakkerne aade hans Fattigdom. Til sit Ophold fortjente han mest ved Ligtaler, lidt over 8 til 16 i en Grav.« 1690 suspenderedes han i 3 Uger for at have trolovet 2 beslægtede uden Dispensation. »Fra Aar 1691 havde han til Kapellan Antonius Rhyde ..., som blev en Svigersøn af Huset, men kunde dog ikke uden Consistorii Mellemkendelse enes med sin Svigerfader i Kontrakten om Indkomsterne. Endnu en værre Historie! Aar 1699 d. 14. Septbr. blev Hr. Rhyde paa to Uger fra Embedet suspenderet, for han havde stokpryglet Mads Jensen Mere endnu: Aar 1701 d. 20. Juni blev den gamle Hr. Humbleths Hustru Johanne stævnet for Consistorium for real og verbal Injurier mod Kapellanens Hustru Sophia, og Hr. Rhyde iligemaade for real Injurier mod Hr. Humbleth, da Ting om Frue Pastorinde Johanne ere forebragte, som man gerne fortier. Hr. Humbleth blev condemneret for sin Paastaaenhed. Atter var Sagen for tre Gange, da Johanne blev endelig condemneret og suspenderet a sacris (∴ fra Nadveren o. s. v.), indtil hun forsonede sig med Kapellanens Hustru og betalte alle Omkostninger. Hr. Rhyde døde 1704 den 1. Maj . . .« Om de usle Tilstande under og efter Krigen undskylder, kaldes tvivlsomt. Og vi er endda ikke færdige. Om en Skrivelse fra Synoden i Rendsborg hedder det: «Skrivelsen, der er af 3. Septbr. 1696, misbilliger i høj Grad Hr. Chrestens hele Liv og Levned og indeholder samtidig en Trusel om Afsked for Kapellanen Hr. Rhyde, hvis han ikke forbedrer sig; han forbydes at sidde paa Kroen og hos Degnen og drikke.» (Og dog findes i Kirken et Billede netop af denne Hr. Rhyde! [Ogsaa Relieffer, skænkede af Anne Marie

Carl Nielsen, født i Stenderup.] Ja, Historien kan være ironisk.)

Det var som denne Hr. Humbleths Kapellan og som denne Hr. Rhydes Eftermand, at Henrik Clausen kom til Stenderup i 1704. Det maa have været en Lettelse for ham at blive Sognepræst 1707. Men dermed er ikke alt straks blevet let, Forholdet til Hr. Humbleths Enke sikkert heller ikke. Det kan ikke undre, at Consistorium maatte gribe ind; det »dømte Hr. Clausen at give Hr. Humbleths Enke Pension en ottende Del af Revenyerne (3 : Indtægterne) og fri Bolig«.

Henrik Clausens Optegnelser er en af Hovedkilderne til Sognets Historie, og der vides ikke saa lidt om ham; men det allermeste er af rent ydre Art. Han har aabenbart haft god Orden i sine Sager — en Dyd, ogsaa for en Præst — og har, som mange andre af Slægten, været en interesseret Økonom.

Meget oplysende er en Kornregnskabsbog fra 1720; paa Titelbladet staar: »Stendrup Tiende Kornes Udtærskning og Opmaalning af min Loe, saa og deraf bortsold eller beholden Korn.« Det ses heraf, hvad Kornsorterne dengang gav af Traven, og hvad Kornet brugtes til. Byg anvendtes mest til Malt, hvoraf Hovedparten solgtes til Kolding-Borgere. Af 54 Tønder Malt er 42 solgt eller givet til fattige, 12 brugt i Præstegaarden. Man drak jo dengang meget Øl, og Husstandene i Præstegaardene kunde være store. (Malten har kostet 8 à 9 Mark Tønden [Hamborg Kurant].)

Man har en Indberetning fra Henrik Clausen om Præstegaarden (1708). Den er »meget udførlig og giver et klart Billede ikke alene af Bygningernes usle Tilstand, men deres hele Indretning og Størrelse, samt ligeledes Præstegaardens Tilliggende og Rettigheder i Mark og Skov«. Den var opført i 1592. Der klages over, at den »ældgamle Formand« og hans Enke »har i mange Aar skudt saa Tiden hen uden Husets Reparation af Sognefolkene«. Man kan ikke uden Fare »bo, bygge eller bage«. Dog undskyldes Formanden: han var ilde stedt efter Krigen.

Selv har han ladet en Del reparere paa egen besværlig Bekostning, og en Del hører ham, ikke Sognet til, da han har købt det af Humbleths og Rhydes Enker. Han slaar gentagne Gange paa, at Kaldet er lille, og beder om, at dets »ældgamle« Privilegier maa blive »maintineret og beskyttet«. Der nævnes Brændsel, Tømmer og Olden til Svinene, endvidere Ret til Fiskeri, »naar Gud vil velsigne Vandet og give noget«. Han underskriver sig Henric Clausen.

Fra 1721 haves af ham en anden Indberetning, om Embedets visse og uvisse Indkomster. Ogsaa her beder han om, at Rettighederne maa blive værnet. Det trænges der til, da »hver Mand ager sit Korn ind, naar hannem lyster og behager, og kaster deraf til Tiende, hvad hannem selv godt tykkes«. M. H. t. Kvægtiende kan det ske, at »det ringeste og sletteste overleveres«. Hørtiende holder »de fleste« nu tilbage. Smørbyrd »lader somme staa hen i mange Aar uleveret«; andre »gør Brødene og Ost Aar efter Aar mindre og mindre, undtagen de, hvis gode Hjerter tilsiger dem ikke at forfordele Præsten«.

Videre hedder det: »Eg-Byrd haver fordum hver Mand givet Præsten 20 Eg (∴ Æg) og et godt stort Brød, som man kalder en Jul-Lef, hvilket nu ganske er uddød, og nyder Præsten intet deraf.« »Silde-Byrd« er ogsaa uddød.

Offer gives, som enhver vil, Jul, Paaske og Pinse. Det kan hver Offerdag indbringe 26—28 Rdl. — Der tales ogsaa om Arbejde for Præsten.

Uvisse Indtægter faas ved Trolovelse, Copulation (Vielse), Kirkegang og for Begravelsestaler. »Børne-Daab gives her intet for.« En Kirkegangskone giver, »efter som hendes Evne eller Vilkaar er, eller som hun haver Kærlighed til Præsten«. Det kan blive til »1 Crone eller 1 Rgd.« eller, naturligvis, mindre. En ledsagende Kvinde giver ogsaa; men før har der »waaren mange flere til Følge og Offergang«.

I det hele overrasker Ofrenes Størrelse mig; men der var vel ikke just mange af dem. — En Indberetning fra 1858 viser, som rimeligt er, langt større Indkomster. —

Efter Rhodes Bog (1775) var der over 600 Indbyggere i Stenderup.

Ogsaa om Lærerens økonomiske Stilling haves en Indberetning, fra 1708, af Henrik Clausen. Vi faar at vide, at Skolehuset er 10 Fag langt, at der ikke hører Jord til, men er fri Græsning til 3 Køer o. s. v. o. s. v. For øvrigt giver Stenderup Kirkebog fra 1656 den overraskende Oplysning, at der allerede da var Undervisningspligt for alle Børn. Men Undervisningen har vel ikke ført ret langt frem.

Desværre viser adskillige Skrivelser (mellem Præsten og Myndighederne), at han har haft Strid med Sognemændene om Svin paa Olden, Kreaturer paa Græs i Fællesindhegningen o. s. v. Det støder os; men vi maa ikke glemme, at de Tidens Tankegang var meget forskellig fra vor, at Lønningsmaaden var gammeldags og uheldig, og at Bønderne kunde være stridige (jfr. hvad der er fortalt om Gamtofte og vil blive fortalt om Poul Christian Clausen!). Har Præsten staaet for meget paa sin Ret, har han vel ogsaa følt Pligt til at værne om Embedet.

Saadanne Rivninger var han ingenlunde ene om, heller ikke blandt Præsterne i Stenderup. I en Vedtægt af 20. Januar 1756, underskrevet af alle Bymændene, hedder det: »Eftersom der aarlig findes Strid og Uenighed imellem os angaaende vores Græsnings Vidtløftigheds Skyld . . .« Blandt Bøder for Overtrædelse af Vedtægten nævnes »til Byen en halv Tønde Øl«. Alligevel var der Strid igen allerede 1761 om Anbringelsen af »Kræ«, Svin og Faar.

1759 klager Præsten over, at Bymændene jager hans »Kree« ud af Fællesgræsningen. En senere Præst, Bjørnsen (1761—1784), havde megen Strid om Græsningsrettigheder og Brydninger af anden Art. Og i Pastor Jessens Tid (1785—1815) var der Strid om nye Kirkeskikkens Indførelse. Befolkningen var meget konservativ. Her maaske i god Betydning.

Henrik Clausen havde Ret til nødvendigt Brændsel og Gavtræ; men en Skrivelse 1711 fra Amtmanden i Haderslev hævdede skarpt, at Træet skulde udvises.

Om hans aandelige Præg vides kun lidt. Han begyndte hvert Aar sin Kirkebog med disse Ord: »Gud give i dette Aar Naade, Fred, Sundhed, Lykke og Velsignelse, og endelig en salig Død!« Det ses af Kirkebogen, at Syndere har staaet aabenbare Skrifte; men denne Skik fulgtes vel en Tid alle Vegne.

I Hjemstavnsbogen hedder det: »Samme Pastor Henric Clausen fik Aar 1723 i en Skrivelse Paalæg fra Kongen om at vidne for Retten, hvad en Brodermorder ved Navn Adam Hans Krey havde oplyst i Skriftestolen angaaende Mordet.« Selve Kriminalhistorien interesserer mig ikke meget; men da Præstens Vidneudsagn maaske var karakteristiske for ham, skrev jeg om denne Sag til Landsarkiverne i Viborg og Aabenraa, til Rigsarkivet, til Sognepræsten og Hjemstavnsbogens Forfatter. Ingen vidste det mindste om Vidneudsagnene. Det eneste Resultat blev en Meddelelse fra Rigsarkivet: at Paalægget til Præsten er givet i et Reskript af 1. Januar 1723; det er udgaaet fra Tyske Kancelli til Provsten for Haderslev Provsti Arent Fischer. »Det paalægges denne at fremskaffe skriftlige Oplysninger fra Pastor Clausen og at lade dem gaa videre til Amtmanden over Haderslev Amt Chr Ditl. Reventlow eller dennes Stedfortræder Amtsinspektør Baltzar Bentzen.« Dette nævnes, fordi det maaske kan hjælpe en anden til at skaffe de ønskede Oplysninger.

En Skrivelse af 24. Juli 1725 gav Henrik Clausen provstelig Tilladelse til at udtage sig en Begravelsesplads i Kirken foran Alteret, paa visse Betingelser, der nævnes. (En lignende Ret kunde enhver Præst i Provstiet opnaa for sig og sine Børn.) Dette skete godt 2 Aar før hans Død, 12. (19.?) (Wiberg) August 1727.

Han var gift med Sophie Vivild (eller Wivild o. s. v.), ogsaa kaldt Winer (?). Hun var Enke, »meget ung Enke«, siger et utrykt slægthistorisk Overblik fra 1827; hendes første Mand var Joh. Christof Westkirk, »engelsk Tracteur«. Henrik Clausen og Sophie Vivild fik 4 Børn:

1) Mechtele Sophie, som blev gift med Provst, Sognepræst til Aller og Taps, Konsistorialassessor Johannes Zoëga († 1729).

2) Mette Margrethe (v. 1710—1788) gift 14. (4. ?) Oktober 1744 med Regimentskirurg Lorentz Christian Zoëga (1715—1759), en Søn af ovennævnte Johannes Zoëga. (Gads Stamtavle tilføjer enkelte Data.) Fader og Søn blev altsaa gift med to Søstre, dog ikke paa een Dag, som det er blevet fortalt. (I Carøes Værk ogsaa: Mette Sophie [!].)

3) Drude Cathrine (—18. November 1781), gift 15. August 1743 med Hans Poulsen Glud (1717—1780), som 1740—1780 var Sognepræst til Glud og Hjarnø og blev Konsistorialraad. (Nærmere i Konradsens Stamtavle.) Glud- og Clausen-Slægten knyttedes altsaa nær sammen; det skete atter i det næste Slægtled, hvorom senere. (Deres eneste Barn, Maria Margretha Glud [1749—1805], blev 1775 gift med Kaptajn Jacob Hanson.)

Hans Gluds Eftermand, Poul Christian Clausen, kalder ham i Kirkebogen »min dyrebare og hulde Ven, min elskværdige og kærlige Fader«, hvis Eksempel er »følgeværdigt«. Han stiftede et Legat paa 500 »Rixdaler Courant« til Gavn for Sognenes fattige, sammen med sin »kære Hustrue Drude Cathrine Clausen«; Erklæringen er underskrevet 1. Januar 1764. Begrundelsen er: ». . . i Betragtning alene af Guds store Velgerninger imod os i saa mange Maader, men endog til et lidet Taknemmeligheds Tegn, fordi den naadige og barmhjertige Gud haver forundt mine Fædre og mig i 5 Led henimod 200 Aar efter hverandre her paa Stedet baade Hus og Hjem saa rundelig, endskønt Præstegaarden tvende Gange i vores Tid er afbrændt, saa har han dog stedse givet samme igen . . .« Der er Bestemmelser om Pengenes Forvaltning, »saa længe Verden staar«.

Om Familien Glud senere lidt mere.

4) Sønnen Claus Henrik Clausen, om hvem der nu skal fortælles. Fru Laurina Suhr f. Clausen har meddelt mig, at der i Kirkebogen kun staar eet Fornavn: Claus. En Række Vidnesbyrd er der dog om, at han har gaaet under Navnet Claus Henrik Clausen; dette bruges derfor ogsaa her.

Hjemst. mange Steder. — Rhode 368—373. — W. III 704. — Carøe: 1922: 65. 1906: 80. — Ar. — Fund; Appendix til Aarh. Stift 7—9.

CLAUS HENRIK CLAUSEN

Claus Henrik Clausen blev født i Stenderup 1712. Hvorledes Moderen fik hjulpet Børnene, som jo tidligt mistede deres Fader, saa godt frem, vides ikke; men han blev Student fra Haderslev Skole 1733, drog »med Rektor Overbeks Testimonio til Jena og var der i nogle Aar«. Efter sin Hjemkomst blev han 1739 »tenteret« (prøvet) af Generalsuperintendent Conradi. Derefter »conditionerede« han i nogle Aar hos Præsten i Bevtoft og lod sig saa, 1742, eksaminere i »det Haderslevske Consistorio«. Dengang kunde man nemlig tage den teologiske Eksamen der. I 1742 var der to andre Kandidater, i nogle Aar slet ingen.

1748 blev han »udvalgt til Præst for Carlum ved Tønder« (Tønder), blev (under Superintendent-Vakance) ordineret »af Provst Petersen«, og samme Aar blev han gift med Christina (saaledes skrev hun selv) født Boldich, Datter af Sognepræst i Bevtoft (Provst, hedder det i Optegnelserne 1827) Poul Christian Boldich (der nedstammede fra Generalsuperintendent J. V. Stemmann) og Magdalene Eichel. (Gads Stamtavle har enkelte flere Data.)

Hun er den første Kvinde i Slægten, vi faar et tydeligt Billede af. Hun er ikke født i 1724 (Gad), men vel 1717 (Ar.), da hun døde 2. September 1804, og da en anden Kilde meddeler, at hun blev »87 Aar og 10 Dage« (Sønnesønnen Professor H. N. Clausen: 88). Han kalder hende »et Mønster paa kvindelig Fromhed og huslig Dyd«. »Hun opnaede en Alder af 88 Aar, i Besiddelse af Sjæls- og Legems-Kræfter, skrev endnu i sin høje Alderdom med sirlig Haand Breve, fulde af Lys og Varme, til sine Børn, der opbevarede dem som Relikvier. I Haderslev, hvor hun tilbragte sine Enkestands-Aar, besøgte min Fader hende i hendes 85. Aar, med sine to ældste

Børn; og Billedet af den lille, endnu livfulde og usigelig milde og fromme Kone staar endnu tydeligt for mig.«

I mit Familiearkiv er to Breve fra hende bevaret, fra hendes høje Alderdom, da Sirligheden ikke var stor mere. I det ene (13. Marts 1802) vil hun trøste en Datterdatter. Hun gør det bl. a. indirekte ved at hilse fra Pastor Schrøders. »Han spurgte, hvad der var i Vejen med eder. Hun skulde lade de melankolske Griller fare og have Tillid til Gud . . .« Et andet (udateret) Brev til en Datterdatter aander kun Glæde over, at de begge har det godt, og at »din kære Moder er hjertelig god imod mig.« Begge Brevene er skrevet paa Tysk.

Professor H. N. Clausen kalder sin Farfader »en for sine præstelige Gaver, sin Embedsnidkærhed og Vandel almindelig agtet Mand.« En Datter skriver 1827, at han »visiterede som Provst i Herredet for Amts-Provsten i Töndern«. Men hvorledes var hans aandelige Præg? »Præstehistoriske Samlinger« karakteriserer med eet Ord: »Pietist«. En Bølge af Glæde gik igennem mig ved at læse det, skønt jeg ikke selv er »Pietist«: han vilde altså være paa Livets Side og tjene det. Hvornaar og hvorledes han er naaet dertil, vides ikke; men nylig har jeg fundet lidt om hans Præstegerning i J. Brodersens »Fra gamle Dage«; den omtaler nu kun hans Færd i Vilstrup, hvortil han forflyttedes i 1769. Det hedder heri:

»Til Sognet var der imidlertid kommen en ny Præst, og denne — Claus Hinrich Clausen hed han — holdt om Søndagen Forsamling i Præstegaarden. De helliges Tal var ogsaa bleven forøget, saa de ikke mere var saa faa. Ogsaa . . . Markus Johannsen, der baade var Lærer og Degn, var bleven hellig og endda en af de forhadte »Herrnhutere«, saa han nu ogsaa hørte til de »udvalgte«, der samledes i Præstegaarden.« Om en Modstander, der var kommet i Sjælenød og havde begyndt at søge, fortælles: »Han fik nu ogsaa Lov til at besøge de foragtede Forsamlinger i Præstegaarden. Første Gang han var med, betonedes Præsten, at der ikke var nogen Frelse at finde i Fromhed og Gudfrygtighed, men alene i Jesu Blod og

Vunder. Da gik der et nyt Lys op for Laue (∴ Modstanderen), og selv om det varede noget endnu, blev han dog det, som han først ikke vilde være, nemlig hellig ved Jesu Blod og en sand »Herrnhuter«.

Det hedder videre, at der i Sognet var mange fromme, som vilde frelses ved deres Gudfrygtighedsøvelser, og »nogle«, »som endnu søgte deres Glæde i Dans og Kortspil«.

»P. Clausen, som havde modarbejdet alt dette og vilde have Sjæle ind i Guds Rige, var først 1769 kommen fra Karlum ved Tønder her til Sognet og døde pludselig i Efteraaret 1773.« Det lykkedes at faa en god Eftermand. Ar. og Q. har det samme Aarstal, Gad, H. N. A. J. og Giess.: 1774.

Professor H. N. Clausen fortæller, at Farfaderen »til lige havde Sans for det smukke og pyntelige«. ». . . han lod selv, efter Evne, sin Kirke oppudse og ved en omreisende hollandsk Maler Præstegaardens Vægge pryde med bibelske Sujetter efter Lassenii Perlenschatz, — et uudtømmeligt Kunststudium for Børnene.«

Om Karlum Kirke skriver en Slægtning 1934, efter et Besøg der: Det ses, at »Claus Hinrich Clausen« var Præst 1748—1769. Der var 3 eller 4 store Malerier paa den ene Væg; de blev ophængt i Kirken 1765 (altsaa i Clausens Tid). Om Altertavlen, hvis Alder jeg ikke kender, skrives, at den havde 4 Billeder. »Hvad der især tiltrak sig Opmærksomhed, var, at Kristusskikkelsen i Billedet af Opstandelsen holdt et Dannebrogsgflag i Haanden.« Naa, i de Tider følte der jo ofte ingen fjendtlig Modsetning mellem dansk og tysk.

»Das Pastorat« i Karlum blev opført 1729 efter en Brand; Boligen var rummelig, men ikke bekvem. Som allerede fortalt, smykkedes den med bibelske Billeder. Formentlig ogsaa med meget andet. Selv om der ikke mere var Slægtrigdom, var der sikkert gode nedarvede Sager. Min Moder har fortalt, at der i Slægten længe — vistnok meget længere — var Dækketøj (Duge o. s. v.), som stammede fra Fuirendal. Jeg har en Sølvallerken, paa

hvis Bagside er indridset »C. H. C.« (Ϸ: Claus Henrik Clausen), »C. B.« (Ϸ: Christina Boldich) og »A. M. C.« (Ϸ: en Svigerdatter i Glud, om hvem senere). Den skal være en Rest af et helt Sæt. Desuden hænger i vort Hjem et ret anseligt, meget gammeldags Maleri af Karlum Præstegaard, By og Kirke; der har staaet Aarstal, vistnok 1741 eller 1743, paa det. Det meste er gengivet her.

Aarsindtægterne var i Karlum saa smaa, at det maatte komme til at knibe med Penge til Børnenes Uddannelse. Meget forbedredes Udsigterne ved Forflyttelsen til det større Embede i Vilstrup ved Haderslev 1769. Desuden, skriver H. N. Clausen, var den for Børnene »Overgang fra en Ørk til et Paradis«. »Det første Indtryk af Skov og Hav havde efter 70 Aar ikke tabt sig hos min Fader.« Men Lykken her blev ikke langvarig. Han fortæller endog, at Farfaderen døde 1772. Faderen har »selv skrevet«, at han blev faderløs »i en Alder af 13 Aar«. Mon det dog ikke er en Forveksling med 15? En anden af Slægten nævner udtrykkelig denne Alder.

Alle Børnene, 7 i Tallet, blev født i Karlum. Om den ældste Søn, hvis hele Virksomhed falder før 1800, skal der fortælles en Del, om to yngre, mere kendte Sønner kun lidt, da deres Historie mest hører det 19. Aarhundrede til og er behandlet af andre.

Ar. — Rhode 323. — Ar. — H. Fausb. 219. — H. G. C. 18—19. — Pr. Saml. — J. Brod. 161—165. — H. N. A. J. I 164. II 480—481. — Sw. 77. — Pers. Tidsskr., 8. Række, IV, 342: Cl. H. Cl. døde 1775 (!).

POUL CHRISTIAN OG ANE MARGRETHE CLAUSEN

Poul Christian Clausen, den ældste af Claus Henrik Clausens Sønner, blev født i Karlum den 22. Januar 1753. Han blev som ung Mand Medhjælper hos sin Fasters Mand, Hans Glud (Sognepræsten i Glud og Hjarnø), og var i denne Stilling tvende (trende?) Aar, skriver han

selv i Kirkebogen. Derefter blev han, 1780, sin Onkels Eftermand. 1781 den 6. Juli blev han gift med Ane Margrethe Langballe, som hørte til Glud-Slægten. Han blev i Embedet til sin tidlige Død, 13. November 1790 (ikke 1795 [Gad]).

Om ham vides mindre end om Faderen.

I Viborg Landsarkiv har jeg paa det første Blad i en af Kirkebøgerne læst: »I den Hellige Trefoldigheds Navn begyndes af mig Poul Christian Clausen ved Oktober Maanedes Begyndelse A^o 1780 denne Kirke Bog for Glud og Hiernø Sogner . . .« Og saa, ejendommeligt nok, et engelsk Citat:

»All, all on earth, is *shadow*, all beyond, is *substance* —
The reverse is the *folly's* creed,
How solid all, where change shall be no more!«

(Det vil sige: Alt, alt, hvad der er paa Jorden, er Skygge; alt det hinsidige er Virkelighed [den egentlige Substans]. — Det modsatte er Daarens Tro; — hvor sikkert alt dèr, hvor der aldrig mere skal være Omskiftelse!)

Engelsk Motto i en Kirkebog 1780! Det var mærkeligt. Men da jeg yderligere opdagede, at et af de gamle Kirkebogbind oprindeligt var et engelsk Landkort, faldt jeg i Tanker. Min Fader studerede som ung et Aars Tid Landbrug i England. Og min Farbroder var under Trearskrigen Huslærer hos den danske Gesandt i London. Er der her Slægtforbindelse fremefter? Og helt tilbage til den engelske »Tracteur«, med hvis Enke Farfaderen havde været gift? Der er mange Arter af Slægtsammenhæng.

Skønt han har kaldt det dennesidige Skygge og det hinsidige alene virkeligt, har han dog næppe manglet Sans for denne Verdens relative Værdier, og han har i alt Fald en enkelt Gang værnet om Embedets Rettigheder, ligesom Farfaderen. Han har nemlig haft en Strid om Leverance af Gæs (!). Det fortalte Sognepræsten i Glud 1911; mere vidste han ikke om ham selv. Et mager Eftermæle! Og hvor betegnende, at netop sligt ofte bevares omhyggeligst af Traditionen!

I 1917 meddelte han mig i et Brev, at lidt mere var opsporet om Striden: »Han (s: Clausen) skal have holdt et Møde med Beboerne om den Sag, hvor det gik varmt til. Han foreholdt dem, at de risikerede at blive stævnedede til Bjerre (Tingstedet der), hvis de ikke svarede den Gaas, de skulde. En af dem, som var mere »framtaalend« end de andre, svarede da: »Aah! det er vel daarligt, at de kan have os alle sammen i Hullet derhenne.« Hertil bemærkede Pastor Clausen tørt: »Hvis det kommer dertil, kan der vel altid skaffes Plads til ham.« Historien . . . er vistnok sand, og . . . den oplyser, hvorledes Bønderne fra gammel Tid har søgt at unddrage sig deres Ydelser, navnlig overfor Præsterne . . ., hvor de saa en Mulighed for det, og paa dette Punkt var de sejge . . . Selve den myndige Provst Plesner (en senere Præst i Glud), for hvem de ellers altid bøjede sig, fik en Strid med dem om Smaaredselen, som de nægtede at betale; han naaede ikke at føre Kampen igennem, og den blev først gennemført — til Fordel for Embedet — ved den i 1913 stedfundne Tiende-Afløsning.«

Fra helt andre Sider — nogle af de bedste — faar vi Indtryk af Poul Christian Clausen og hans Hustru ved Sønnen Hans Glud Clausens Ord: »Kun 9 Aar levede hun i dette lykkelige Ægteskab, hvor Gud paa saa mange Maader velsignede hende og hendes Mand, da en stærk Forraadelsesfeber, som min Fader havde paadraget sig ved at udføre sit Embede hos de mange syge, der paa den Tid fandtes i hans Menighed, pludselig henrev ham i hans 37. Aar.« (Rettere: i hans 38. Aar.) Han blev begravet i Glud Kirke.

Om det aandelige Liv i Sognene dengang ved jeg intet; det, der mærkes nu, er væsentlig grundtvigsk farvet, og paa Hjarnø vaktes der i sin Tid en Del Liv ved den kendte Præst Otto Møllers Forkyndelse. (Meddelt i 1911.)

*

*

*

Af Poul Christian Clausens Hustru kan vi danne os et langt tydeligere Billede end af ham. Men først skal der fortælles noget om hendes Afstamning og Slægt (jfr. Konradsens Stamtavle; ikke fuldstændigt; det vilde føre alt for vidt).

Hun nedstammer fra den første lutherske Sognepræst i Jellinge saaledes: ¹⁾ Niels Smed eller Smith (f. c. 1510 — død 1575). — ²⁾ Anders Nielsen (— c. 1619, Faderens Eftermand i Jellinge). — ³⁾ Søren Andersen Jelling (1590—1681, 1618—1681 Sognepræst til Glud og Hjarnø; Provst; Jubellærer). — ⁴⁾ Niels Sørensen Glud (1634—1711, Sognepræst til Glud og Hjarnø; Provst i 30 Aar). — ⁵⁾ Poul Nielsen Glud (1678—1739, Sognepræst til Glud og Hjarnø; Provst, Konsistorialassessor). — ⁶⁾ Karen Elisabeth Poulsdatter Glud (1727—1764, gift med Nicolaj Nielsen Langballe [1720—1790], Sognepræst til Ousted og Taaning). — ⁷⁾ Ane Margrethe Langballe (8. September 1756—25. April 1827; Præstekone i Glud ved sit Ægteskab [6. Juli 1781] med Poul Christian Clausen).

Poul Christian Clausens Efterkommere nedstammer altsaa fra de første lutherske Præstehjem i Sevel, i Gamtofte og i Jellinge.

Der har i Jellinge Kirke været en Mindesten (indtil 1874 i Koret) med Indskriften »Niels Smith, død 1575« og med sindbilledlige Figurer. I 1926 søgte jeg under et Besøg dør at faa den at se, men forgæves. En Tid efter fortalte Kirkebetjenten i et Brev, at »pens. Seminarielærer M. Sørensen« »meget godt erindrer« denne Sten. Den var allerede i 1874 meget itu og blev da, under en Restaurering, »henlagt i Vaabenhuset under Flisegulvet« (!) (Fremhævelsen er ikke min.) Saaledes har man behandlet et gammelt Mindesmærke, endog i Jellinge. — Stenen blev fremdraget igen, i en ynkelig Tilstand, for faa Aar siden, under en ny Restaurering.

Nr. 3 i Stamtavlerækken, Søren Andersen Jelling, var gift med en Datter af Søren Jørgensen Raarup, Sognepræst til Glud og Hjarnø 1580—1618 (Konradsen). (I Glud meddelt: Præst fra 1583, Sognepræst 1593.) Den

samme Slægt i Glud Præstegaard c. 1580—1790 (6 Slægtled). Saa fulgte Slægten Plesner 1791—1894 (el. 1895) (3 Led).

I Glud Kirke mindes man stærkt om de gamle Præster: 2 store Ligstene i Vaabehuset, 3 Epitafier inde i selve Kirken (de 2 om Forfædre). Prædikestolen er fra 1641, Altertavlen fra 1654.

Lidt mere af Glud-Slægtens Historie skal medtages. Præstegaarden er 2 Gange nedbrændt. Første Gang 1659, da den blev skudt i Brand af en Polak. Anden Gang 1739 eller 1740 (Konr.). Men Præsten Poul Nielsen Gluds Enke (!) opbyggede den, i Naadensaaret (!) (meddelt i 1911), endda usædvanlig pragtfuldt og stærkt, saa den vel kan staa saa godt som nu i Aarhundreder. Omtrent som Jensgaard (der er blevet i Glud-Slægtens Eje): hendes to Sønner skulde bo lige godt. Ifølge Konradsen købtes Jensgaard dog først 1748—1749. I Kælderen er der næsten favnetykke Mure og Rum, som er alt for store til en Husholdning i vor Tid. Naturligvis er der sket Modernisering; men der var endnu i 1911 nogle meget gamle Døre.

Det lyder »som et Eventyr«; men følgende Forklaring blev givet mig: hun var rig, ejede Jensgaard der i Sognet (!), det meste (vistnok) af Hjarnø, begge Kirkerne og havde Kaldsret. Naturligvis kaldedes en Søn, Hans Glud.

1742 fejredes i Glud Præstegaard et Bryllup, som der har staaet Gny af: den rige Enkes Datter Johanne Marie Glud, Hans Gluds Søster, blev gift med en Pastor Plesner (de fik ingen Børn; men jeg har hørt, at det maaske ikke var helt »tilfældigt«, at Plesnerne fulgte efter Gluderne [??]). Til dette Bryllup blev der af Professor Wadskiær skrevet en Sang, som er blevet stærkt fremhævet af litteraturkyndige. Den kaldes »Poetisk Skæmt med noget Alvor iblandt«, begynder »Nej, se mig kun til Jomfru Glud ...« og priser den »Jomfru af anselig Slægt«.

Hun var ogsaa af anselig Slægt; ja (meddelt af Fru Laurina Suhr), hendes Moder — og dermed Poul Chri-

stian Clausens Efterkommere — nedstammer fra Stormænd.

Stamtavlen meddeles dog ikke her, da jeg ikke har kunnet kontrollere den. Den er blevet kritiseret.

Den stormægtige Frue Maria Margretha Dreyer, Enke efter Præst og Konsistorialassessor Poul Nielsen Glud, døde paa Jensgaard 1754. Sønnerne Hans og Jacob Glud ejede den sammen indtil 1759, da Jacob blev Eneejer.

*

*

*

Ved Datterdatteren Ane Margrethe Langballe var der imidlertid intet som helst stormægtigt, da hun, 8 Aar gammel, paa sin Moders Begravelsesdag forlod Barndoms-hjemmet (Snestrup Præstegaard i Ousted-Taaning Pastorat) for bestandig. (Faderen var 4 Gange gift og fik 14 Børn.) Morbroderen Hans Glud tog hende med hjem til Glud Præstegaard og paatog sig at forsørge hende. Men hun blev ikke videre venlig modtaget eller i det hele behandlet af Husets Frue og dennes Søster, som ogsaa boede der. Det kom til at gaa meget ud over hendes Undervisning. Hun lærte i Grunden kun Læsning og Kristendom, hverken Skrivning eller Regning. Derimod maatte hun fra sit 12. Aar næsten styre Hus, gjorde det i alt Fald fra sin Konfirmationsdag, og var hver Morgen oppe Kl. 4. Fruen var svagelig og forlod sjælden sin Stue.

Forbavsende, at dette kunde gaa! Men det gik, endda udmærket. Hun havde sin Morbroders fulde Tillid og blev den, til hvem man ofte henvendte sig først. Ja, hun modtog hans 3 Tiender, solgte mange Tønder Korn, snart mod kontant Betaling, snart paa Kredit, og kunde altid aflægge nøjagtigt Regnskab. Uden at have lært at regne eller skrive! Men hun klarede sig paa anden Maade. Engang greb Fruen hende i at øve sig paa at skrive Bogstaver med Kridt paa et Spækkebræt, og der vankede en alvorlig Irettesættelse.

Meget opmuntrende var det gode Forhold til Morbroderen, og hun var stærk, »næsten utrættelig«. Hun blev

et mærkeligt Eksempel paa, at et Menneske uden almindelig Skolegang, i Livets Skole, kan naa endog en usædvanlig Hjertets, Forstandens og Viljens Dannelse. Alle viste hende da ogsaa Agtelse, og de, der vilde bede Præsten om Hjælp, spurgte gerne først efter »Jomfruen i den grønne Trøje« (en saadan skal være blevet brugt i 6—8 Aar); det var godt at have hende paa sin Side. Morbroderen skønnede paa hende og gav hende kort før sin Død et Udstyr paa 1000 Rbdr.

Under Besøget i Glud 1911 sagde jeg, at hun nok havde ført sit Regnskab (der jo kunde være stort) med Kridtstreger, og Præstefruen fortalte da, at der endnu fandtes et Værelse med en Mængde (tror jeg) saadanne.

Da hun selv 1781 var blevet Kone i Huset, omtr. 25 Aar gammel, gengældte hun den gamle Frues Kulde paa den skønneste Maade: det lykkedes i høj Grad at vinde den gamles Tillid og taknemmelige Kærlighed; ja, hun vilde nu næsten ikke slippe hende ud af sin Stue. Dette Forhold varede imidlertid ikke længe; hun døde 18. November 1781.

Ane Margrethe Clausen blev jo selv Enke i en ung Alder, 1790, og det saa ikke saa lyst ud straks for hende og Børneflokket. Men med en forbavsende Dygtighed stred hun sig igennem alle Vanskeligheder og fik hjulpet Børnene frem. Hun drev først Alstedgaard og senere Canikegaard (i Tem Sogn), baade redeligt og næsten genialt, brændte Sten, ja opførte, efter Licitation, en offentlig Bygning. Der var Sympati for hende i den hele Egn og videre omkring.

De sidste 5 Aar tilbragte hun i sin Søn Hans Glud Clausens Hjem i Halsted Præstegaard paa Lolland. Ogsaa dør blev hun »æret, agtet og elsket« af mange, og hun var »livfuld, beskæftiget og virksom indtil det sidste«, hjertensglad ved at dele med andre. »Hun var en god Kristen, vel enfoldig i sin Tro, men med et varmt og deltagende Hjerte . . .« Heri ligger vel, at hun var uimodtagelig for den da dominerende Rationalisme. Efter et kort Sygeleje modtog hun den næstsidste Levedag Sa-

kramentet »med et forklaret, himmelsk Aasyn« og velsignede Familien. Hun døde 26. (Pers. Tidsskr.) (før nævnt 25.) April 1827.

Om næsten alt dette — og om meget andet, som der ikke er Plads til her — kan man læse i en smuk Levnedsskildring, som Sønnen Hans Glud Clausen har skrevet, og som mange Aar efter hans Død (1844) er blevet trykt (1881) i »Personalhistorisk Tidsskrift«.

Denne Skildring burde hele Slægten kende. Den er af andre blevet værdsat højt. Saaledes af Tidsskriftets Udgiver, Fr. Krarup, som udtaler, at Sønnens Ærbødighed for sin gamle Moder »fuldt ud deltes af dem, der fik Lejlighed til at kende hende«. »Endnu længe efter sin Død mindedes hun paa Lolland For øvrigt taler Skildringen formentlig saa vel for sig selv . . .«

Det flere Gange omtalte Besøg i Glud 1911 var en forunderlig Oplevelse, fyldt af slægthistorisk Romantik, som mødte mig baade i Præstegaard og Kirke, ja ude i Naturen. Noget af det mærkeligste var, at Sognepræsten, Pastor Andersen, næsten straks gav et Overblik over Pastoratets Kirkehistorie fra c. 1580 og fortalte, at han nylig fra Provst emer. Cederfeld de Simonsen havde faaet et Brev om Ane Margrethe Clausen. I dette opfordredes han til at holde et Foredrag om hende, der allerede som helt ung »udrettede Underværker med Hensyn til Husførelsen«. »Jeg er vis paa, det vilde interessere dem alle at høre, hvad denne mærkelige Kvinde har udrettet . . ., særlig fordi det er et saa lokalt Emne . . .« Pastor Andersen agtede at følge Opfordringen.

Hendes Livsførelse har altsaa vakt Opmærksomhed uden for Familiens Kreds; den maa vel kunne gøre det endnu mere indenfor.

*

*

*

Om den fjernere Glud-Slægt skal der ikke medtages noget her, men kun henvises til Kr. Glud Koradsens fortræffelige Stamtavle. Derimod skal der tilføjes et Over-

blik over Slægtforgreningen efter 1781. Poul Christian og Ane Margrethe Clausen havde 5 Børn.

En Datter, Drude Cathrine Clausen (1785—1842), blev gift med Sognepræst Mejer til Rødby. Til denne Slægtgren hører B. K. Øllgaard (1876—1933), Amtmand paa Bornholm.

Det gik saa mærkeligt, at ogsaa den ældste og den yngste af Børneflokken: Hans Glud Clausen (1782—1844) og Nicolaj Clausen (1788—1860), fik Præstegaardshjem paa Lolland, og de blev gift med to Søstre Jørgensen, Godsejerdøtre.

Hans Glud Clausen i Halsted (hvis Liv jeg har skildret i Lolland-Falsters histor. Aarbog 1932) havde to Døtre. Den ældste blev gift med Godsejer til Søllestedgaard og Søholt, Etatsraad Lauritz Jørgensen (har skrevet »Mine Erindringer«, trykt 1891, efter hans Død). Søllestedgaard er endnu i Slægtens Eje. Indgiftet i Slægten blev J. T. Suhr (Rosengard) og Georg Chr. Krüger (Lidsø). — — Hans Glud Clausens yngste Datter blev gift med Læge F. L. A. Schlegel; fra dem nedstammer bl. a. P. Herschend, Stiftamtmand i Ribe, og Distriktschef W. Herschend; de hører ogsaa i en anden Linie til Glud-Slægten.

Om Nicolaj Clausen, Sognepræst, længst i Tirsted, hedder det (L.-F.): »Han stod stedse i stor Anseelse hos Familien Reventlow og var bestandig en god Husholder.« Han kunde fortjene et skønnere Eftermæle, og jeg har Stof til at kunne tegne et Billede af ham og Familien, om der tilbydes Plads i et Tidsskrift. Wiberg kalder ham »anseet«. Navnet Bagge, som han og hans Efterkommere har baaret, stammer fra, at en Pastor Søren Christensen Bagge (1759—1841, Sognepræst til Ousted og Taaning, gift ind i Langballe-[Glud]-Slægten; af Wiberg kaldt »herlig og værdig, saare dygtig«) ønskede, at Nicolaj Clausen skulde tage hans Navn. Der er i Familiearkivet Breve fra denne Pastor Bagge og fra hans Broder Rektor, Prof. O. Worm.

— Til denne Gren af Slægten hører Digteren Hakon Holm.

En tredje Søn af Poul Christian Clausen, Henrik Clausen (1784—1826), var Købmand i Horsens. Hans Søn Poul Christian Clausen ejede Hejdeholm i Skaane. En Datter af denne er Laurina Clausen g. Jørgensen og senere g. Suhr; hun har vist stor slægthistorisk Interesse og i 1915 udgivet den første Stamtavle over Familien Jørgensen (Søllestedgaard). (Om den svenske Gren se Stamtavlerne!) — — En anden Søn af Købmanden i Horsens var Oberstløjtnant J. P. S. S. Clausen.

Drude Cathrine Clausen havde en Tvillingsøster: Karen Elisabeth Clausen (1785—1864), gift med Overretsprokurator i Viborg Janus Michael Bastrup.

Gennem sine fem Børn fik Poul Christian Clausen en talrig Efterslægt, og mange nye Familienavne dukkede op. Om alt dette maå Stamtavlerne give Besked.

W.—L.—F. 551.

HENRIK GEORG CLAUSEN

Henrik Georg Clausen (12. Marts 1759—25. Februar 1840, Stiftsprovst i København, Prof., Dr. theol.), født i Karlum, var den næst yngste af Claus Henrik Clausens Børn. Til den Gren, der begynder med ham, hører de fleste mest kendte af Slægten; om dem kun et Overblik, da deres Historie væsentlig hører det 19. Aarhundrede til, og da den er skildret mange Steder, leksikalsk og i selvstændige Biografier.

Dog er der Grund til at fortælle lidt om hans Ungdom, omtrent til Aaret 1800. Han blev jo tidlig faderløs; men da knyttedes atter et Baand imellem Clausen- og Glud-Slægten, idet Hans Glud (gift med Drude Cathrine Clausen, den ældre, hans Fæster) tog ham til sig i sit Hus og lod den læselystne Yngling »saaledes undervise, at han spaaede sig meget af ham og sendte ham i Mesterlexen i Horsens latinske Skole«. (Saaledes skriver Hans Glud Clausen.) Dér tog Rektor Tauber sig faderligt af ham.

Han fik gode Eksaminer og blev i 1784 cand. theol.; til Eksamen opgav han hele den hebraiske Bibel. Derefter var han i c. 5 Aar Huslærer paa Juellinge (Lolland), hvor han kom godt ud af det med den fornemme Familie, trods sine liberale Ideer (endnu som gammel yndede han Marseillaisen). Her fandt han sin Brud, og 16. April 1790 blev han gift med Sophie Magdalene Schiern (26. Oktober 1769—11. Oktober 1817), Datter af Sognepræsten i Halsted, en fra Clausen meget forskellig Mand, der bøjede sig for de fine, men hjemme var Enehersker.

Clausen var desværre Rationalist; men han havde beundringsværdige Egenskaber. Han ønskede f. Eks. ikke at modtage et »Adelskald«, men ventede, af Ærbødighed for Præstegerningen, til det fyldte 30. Aar.

1788 stiftede han sammen med Rahbek, P. A. Heiberg og flere Selskabet »For Sandhed«; til dette leverede han to Afhandlinger: »Om Selvstændighed« og »Om Sandhedsfølelse«. Titlerne er betegnende for ham.

I December 1789 blev han Kapellan i Maribo og Hillerslev; allerede i 1795 udgav han en Samling Prædikener. I 1796 forflyttedes han til Kalundborg; Aaret derefter blev han 2. Kapellan ved Frue Kirke i København, og her, hvor han samlede mange Tilhørere, blev han og steg fra Værdighed til Værdighed.

Han viste sin Selvstændighed ved at angribe »For Sandhed«, da det blev irreligiøst, og blev smædet derfor. Men da Trykkefriheden indskrænkedes 1799, angreb han Kancelliet og undgik kun Tiltale — har man ment — ved Kronprinsens personlige Mellekomst.

Før Stigningen ret begyndte, fik han endnu en Vanskelighed — og Lejlighed til at vise sit Mod. Det kgl. danske Kancelli affordrede ham nemlig en Erklæring, fordi det følte sig krænket. Han svarede 15. December 1804 med en Skrivelse, i hvis Slutning det hedder: »Menneskefrygt kender jeg ikke; jeg frygter for intet uden at overtræde min Pligt.« (!)

Her slipper vi Traaden. Hans senere Gerning, Mod-

sætningen til Grundtvig o. s. v. skal ikke omtales her. Han Levned er skildret af Sønnen Professor H. N. Clausen og mange andre. I »Dansk biografisk Leksikon« findes ogsaa Kildehenvisninger. — Jeg har offentliggjort enkelte Breve fra ham i Lolland-Falsters historiske Aarbog 1931. I Familiearkivet findes flere Minder fra og om ham, ogsaa den ovennævnte Erklæring.

*

*

*

Henrik Georg Clausen havde 7 Børn.

Den ældste, Poulina Christine Clausen (1791—1840), blev gift med Landskriver i Garding Karl Theodor Ecker-mann. En Del af Efterkommerne har haft dette Slægt-navn.

Den næstældste var Henrik Nikolai Clausen (1793—1877), Dr. theol. og phil., Professor ved Universitetet. Han har selv udførligt skildret sit indholdsrige Levned. Interessant er ogsaa hans Rejsedagbog 1818, ud-givet 1918. I »Dansk biografisk Leksikon« findes Bio-grafi og mange Kildehenvisninger. Jeg har offentliggjort adskillige Breve fra ham i L.-F.'s hist. Aarb. 1921—1922. I Familiearkivet er der noget mere om ham. — — En Søn af Professoren, Johannes Clausen, blev Biskop i Aarhus. (Digterinden Jenny Blicher Clausen er Svigerdatter.) En Datter af Professoren blev gift med Vækkelsesprædikanten J. Chr. Rudolph Frimodt (hvis Levned ogsaa er skildret). En Søn af Frimodt blev Bog-handler i København; en Datter blev gift med Domprovst Skovgaard-Petersen. En Sønnedatter af Biskoppen er gift med Landsretssagfører Høgsbro.

Henrik Georg Clausens tredieældste Barn, Julie Anette Clausen (1795—1887), blev gift med Varemægler Lars Swane i København. — En Datter af dem blev gift med Dr. theol. E. V. Kolthoff. (En Datter af dem g. m. Pastor Lund, Fruering [interessant Selvbiografi], en anden med Læge Vilandt, Ribe.) — — L. Swanes Søn Hans Jørgen Swane blev Biskop i Viborg, en Søn af ham Borgmester i Randers. — — En anden Søns Sønner er Kunstmalers,

Forfatter Sigurd Swane, Kunsthistoriker Leo Swane og Bankinspektør Hj. Swane.

Den fjerde, Carl Gottlieb Clausen (1797—1861), blev Ejer af Stormlyst og Østergaard paa Amager. En Søn af ham blev Kaptajn; Invalid 1848.

Den femte, Sophie Georgia Clausen (1799—1875), blev gift med Dr. theol. P. Chr. Stenersen Gad, Biskop i Odense. Fra dem nedstammer en Del Præster, ogsaa Brødrene Christian Bartholdy, Indre Missions Formand, og Carl Georg Bartholdy. — En Søn af Biskoppen blev Stiftsprovst og Sognepræst i Skelby, en anden Universitetsboghandler i København — en Søn har Forretningen —, en tredie Varemægler der (Udgiver af Clausen-Stamtavlen); en Datter blev gift med Overlæge, Etatsraad, Dr. med. A. S. P. Brünnicke i København.

Stiftsprovstens sjette Barn, Emil Theodor Clausen (1802—1851), Lic. theol., Sognepræst i Gimlinge, dernæst i Boeslunde, blev en glødende Vækkelsesprædikant med grundtvigsk Syn. Det er ham, jeg som Præst mest har ønsket at ligne af hele Slægten. (Jfr. Dansk bio. Leks. og Ludv. Schrøders Mads Melbye [1879]!). — En Datter af Emil Theodor Clausen blev gift med Thomas Ludvig Rørdam, død som Sognepræst i Gamtofte.

Den syvende, Ludvig August Clausen (1805—1823), døde som Student. (Fuldstændighed i Kildehenvisninger er ikke tilstræbt.)

Pers. Tidsskr. — Sw. en Række Steder. — H. G. C. 33. 69—73.

GOTTLIEB ERNST CLAUSEN

Gottlieb Ernst Clausen (Klausen skrev han selv), Claus Henrik Clausens yngste Barn (6. September 1762—21. Januar 1850), gik i Skole i Haderslev og kom derfra til Kiel. Han blev Dr. phil., Etatsraad, Professor og Rektor ved Gymnasiet Christianeum i Altona. Han skrev tyske Digte; »Gesammelte Gedichte und Vorträge« udkom 1835. Han var en fintdannet Personlighed, formel og

sirlig, men elskværdig, næsten paa kvindelig Maade, meget fintfølede og havde »en sjælden Sans for det skønne i Natur og Kunst«. Hjemmet var pyntet »som et Dukkeskab«. To af mine Fastre, som har staaet det nær, satte megen Pris paa det, husker jeg.

Karlum Sogn, hvor han voksede op, var jo dengang rent dansktalende. Men i adskillige sønderjydske Præstegaarde trivedes Dansk og Tysk Side om Side, vel ofte uden synderlig Brydning; saaledes sikkert i Karlum. Faderen var jo dansk; men baade hans og den yngste Søns Uddannelse var tysk.

G. E. Clausen var typisk for en ejendommelig tysk Danskhed eller dansksindet Tyskhed. Han mente selv at være »en oprigtig dansk Patriot« og gav Udtryk derfor i nogle ikke ukendte Verslinier: »Ich freue mich, dass Dänenblut — In meinen Adern schlägt, — Dass Dänentreu und Dänenmuth — In meiner Brust sich regt.« Glæde over at have dansk Blod i Aarerne, dansk Troskab og Mod i Bryst! Det er jo en Kærlighedserklæring til Danskheden. Dog følte han sig vist nærmest som den danske Majestæts tro Undersaat. I Forsøgene paa at hjælpe nedkuet Danskhed saa han Overgreb, og »Op-røret i 1848 desorienterede ham fuldkomment«. Det dansk-tyske Fjendskab har vel gjort ham meget ondt; men hans sidste Tanker derom kendes ikke. Han døde som ældgammel Mand før Trearskrigens Slutning, og da var Brevforbindelsen med den kongerigske, meget dansksindede Slægt ophørt.

Saa længe hans Broder i København levede, stod han i uafbrudt Brevveksling med ham, kun paa Tysk. De havde i Grunden begge Livet igennem to Modersmaal. Thi ogsaa G. E. Clausen var det danske Sprog »fuldkommen mægtig«. Det ser man af 3 danske Breve 1843—1845 til min Farfader (offentliggjorte i L.-F.'s hist. Aarb. 1931).

Han underviste ved Gymnasiet i Dansk. Ved hvert Besøg i København var han ivrig for at faa danske Bøger til dets Bibliotek, og da mødtes de 3 Professorer Clausen aabenbart i stort Venskab.

Ogsaa om G. E. Clausen er der Minder i Familiearkivet. Der findes en sirlig Lykønskning, »Zum neuen Jahre 1782« til en ung Søsterdatter: at hun maa skikke sig »nach Gottes Wort«; saa vil det gaa hende vel.

Han blev gift 1805 med Anna Amalia Juliana Eckermann (1781[?]-1849). En Søn, Rudolph Heinrich Clausen, blev Professor i Greifswald.

H. N. C. 44—46. 10.

CLAUS HENRIK CLAUSENS ANDRE BØRN

En 4. Søn, Frederik Vilhelm Clausen (24. August 1756—25. Juni 1823), blev Kammerraad og Toldkontrolør i Tønning. Hans Hustru var født Viebroch. (Om deres Efterkommere se Stamt.!)

En Datter, Anna Jacobine Clausen, født 21. Oktober 1754, døde ugift.

Den ældste af Børnene i Karlum er Sophie Magdalene Clausen (8. Januar 1749—1820), gift med Møller Detlefsen ved Haderslev. De havde to Døtre, som døde ugifte: Claudine (1777—1844) og Marie Christine Detlefsen (1778—1849). Hun blev en fint dannet Kvinde, der stod sin Morbroder Stiftsprovsten meget nær. Hun tog i forbavsende kort Tid en meget smuk Afskrift af Oehlenschlägers Tragedie »Axel og Valborg«, før den blev trykt; den er ogsaa smukt prydet og indbundet. Denne Bog er nu i mit Eje. I Arkivet: flere Minder om hende og 2 tyske Breve fra hendes Moder (1818 og 1820).

Den næstældste var Henriette Augusta Clausen (1. Februar 1751—21. Juni 1829), 21. Juli 1773 gift med Nis Peter Neumann (1748—12. April 1829), Forpagter af Grudemosegaard i Holmstrup Sogn. Et dansk Brev (1815) fra hende findes i Arkivet, ligeledes nogle (før omtalte) familiehistoriske Optegnelser fra 1827. Ikke alt i dem er korrekt eller sikkert; men de viser megen Interesse for Familien og slutter: »Nu, mine kære Børn, det vil dog formentlig glæde dem at se, at de ikke stammer

fra en uværdig, men en meget hæderværdig Familie; jeg har stedse vogtet mig for at sætte en Skamplet paa den.« — Saa følger Underskrift og en Bemærkning: »Skrevet den 21de Juli 1827 vores 54 Aars Bryllupsdag.« Har der været lidt Stolthed med i Spillet, er der dog ogsaa noget smukt ved et saadant Tilbageblik for Børnenes Skyld paa en Højtidsdag. — Der tilføjes, at Ægtefællerne døde med 10 Ugers Mellemlum. »De fulgtes udi Liv og Død, med trofast uforandret Kærlighed.« De fik 6 Børn og ret stor Efterslægt.

Fremstillingen skulde jo kun føre »omtrent til Aaret 1800«. Denne Tidsgrænse er derfor kun overskredet med faa Skridt eller ved korte Overblik videre frem. Clausen-Stamtavlen fra 1896 trænger til Udvidelse. Poul Christian Clausen-Grenen giver Glud- og Jørgensen-Stamtavlerne Besked om.

Grundtvig begynder sit Digt »Historien« (1812) saaledes: »Hvi higer du saa underlig tilbage? — Det forbigangne er jo dog forbi.« Nej, svarer han, »i Herrens Navn« er det ikke forbi. Det er sandt, og det har jeg ofte mærket under min Syslen med Slægthistorien, baade meget realistisk og højromantisk (næsten som Genkendelse).

Maatte der vaagne langt mere historisk Sans! Især for den hellige Historie! Ikke just for officiel »Kirkehistorie«, men for Guds Ords Gang igennem Tiderne. Og saa for Fædrelandets og egen Slægts Historie! Hjemstavnen er der nu adskillige Steder Interesse for. Selv manglede jeg som helt ung Sans for Slægthistorie. Jeg kunde have lært langt mere, end jeg gjorde, af de gamles livfulde Fortælling. Dog har den ikke just været spildt.

Clausen-Slægten har længe haft sit eget Præg, hvad gamle Billeder vidner om. Min Fader lignede slet ikke sin Fader, syntes jeg som Dreng; men da han naaede Farfaders Alder, kunde Billedet paa Væggen forestille dem begge.

Der synes at have været noget meget retlinet, pligttro i alle de ældre Slægtled (men de krævede ogsaa deres Ret). Ligesom hos Gluderne; en Arkivar sagde engang til mig, at det var en mærkelig Slægt: der manglede Skifterets- og Provsteretssager til at oplyse om dem.

Mange, ogsaa af Teologerne, har været praktisk dygtige og gode Økonomer, lige ned til de to Brødre, der blev Præster paa Lolland. Men mange har ogsaa været Æstetikere, f. Eks. Povel Enevoldsen, Claus Henrik Clausen og Professorerne G. E. og H. N. Clausen, en af de fineste Smagsdommere i København.

Alle ældre kirkelige Indstillinger findes: højkirkelig, pietistisk, gammelgrundtvigsk, Indre Missions og rationalistisk. Det er sagt, at Clausenerne gerne udvikler sig sent, ikke m. H. t. Eksaminer o. s. v., men som Personligheder. Det er vistnok sandt. H. N. Clausen blev gammel, før han, under en Sygdom, lærte at foretrække enfoldig kristen Tro for rationalistisk Lærdom.

Clausen-Navnet er nu truet (i Danmark og i vor Familie); men Slægten er fremdeles talrig, og den kan vel lære noget af sin egen Historie. Andre ogsaa. Alle Mennesker har syndig Arv at forsage. Men der kan ogsaa være en god Arv at hæve. Slægtminder kan have Værdi ved at tilskynde, opmuntre og forpligte. Og, fremfor alt, jeg tror paa Guds naadige Førelse, ikke blot i den enkeltes Liv, men ogsaa i Slægternes, hvis Mennesker vil lade sig føre.

